

Топчий О. Ю.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА СИМВОЛІКИ КОЛОРАТИВУ СИНІЙ

Стаття присвячена дослідженню феномена кольору, який є однією з основних категорій культури, що фіксує унікальну інформацію про своєрідність історичного шляху народу, взаємодію різних етнічних традицій, особливостей художнього бачення світу. В лінгвістичній науці лексеми на позначення кольору розглядаються з двох позицій: основних та відтінків. В мовній системі колір знаходить своє вираження в колоративній лексиці, в кольоропозначеннях і кольорономінаціях. Колірна символіка різних епох і культур, яка поряд із несимволічним значенням містить і символічні значення, засвідчує, що символи кольорів досить реалістичні і в різних культурах подібні.

Метою розвідки є виявлення національної специфіки символіки основного хроматичного колоронумену Синій, встановлення особливостей його функціонування як елементу культурного коду. В мовознавстві символізм кольору представлений у взаємозв'язку з психічним і психологічним компонентами, які віддзеркалюють настрій, психічний стан, дійсність і ситуативність подій. Особлива увага в розвідці приділяється семантичній багатоплановості символізму колоронумену Синій, яка має тісний зв'язок як і з психологічним сприйняттям, так і з численними міжкультурними розбіжностями щодо подій у житті людства.

В культурах народів світу спостерігається подвійне ставлення до колоративу Синій. Як позитивний маркер він символізує небесну блакить, вічність, чистоту, як негативний – може позначати смуток і печаль, горе, тугу і нудьгу. Варіативність символіки синього спектру є особливо показовою не лише з семантичного погляду, але й щодо пов'язаних із цими назвами конотацій як у близькосторідних мовах, так і в інших мовних культурах. Колорема Синій часто стає професійним або виробничим маркером, може акумулювати в собі і суспільно значиму інформацію. В англійській мові вона входить до групи лексем із високим потенціалом фразеологічної активності.

Перспективним автор вважає виявлення символічної багатоплановості кольоропозначень, дослідження їх лексико-семантичних особливостей, які визначають національно-культурну специфіку мовних і мовленнєвих засобів.

Ключові слова: символіка, кольоропозначення, концепт, національна специфіка, колоронумен, фразема, лінгвокультурологія.

Постановка проблеми. Колір є однією з основних категорій культури, яка фіксує унікальну інформацію про своєрідність історичного шляху народу, взаємодію різних етнічних традицій, особливостей художнього бачення світу.

Проаналізувати і зрозуміти символічне значення кольору ізольовано від людської історії і культури не можливо, тому становлення колірної знакової системи протікало нерозривно з розвитком художньої культури. Дослідження особливостей функціонування кольоропозначень у різних мовних системах дозволяє виявити універсальність та унікальність процесів у мові, доповнити та поглибити інформацію про мовну специфіку колоронуменів, про їх кумулятивну функцію як елементів культурного коду. Це зумовлює актуальність вибраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти досліджень колороназв висвітлено в працях зарубіжних дослідників (Р. Адамсон, Р. Кассон, К. Келлі, Л. Маффі, М. Кріг, Ю. Апресян, Н. Бахіліна, А. Вежбицька, В. Москович). Основи функціональної психології кольоросприйняття заклав М. Люшер. Аналіз лексико-семантичних особливостей колоронімів цікавив вітчизняних лінгвістів (Л. Ставицька, Т. Венкель, Л. Пустовит, І. Бабій). Лінгвосеміотику кольору в інституціональній комунікації розглядали Т. Астафурова, А. Олянич; етнокультурний аспект англійських фразем зі складником колоремою проаналізувала А. Попова. Особливості символіки кольору в російській і українській мовах представлено М. Болотиною, Е. Шабашевою; аналіз семантичних особливостей прикметників на позначення кольору у зіставному аспекті проведено Е. Горн;

історію походження «колірних» лексем репрезентовано М. Чикало, О. Дзівак.

Дослідження кольору у психолінгвістичному аспекті висвітлено в розвідках Г. Фрумкіної, П. Василевич, А. Залевської; спостереження над колоронімами як складниками фразеологізмів окреслено в нарисах Л. Карпак, Н. Рудь, О. Башманівської, Ю. Жароїд; характеристику взаємозв'язку між концептами кольорів певних представників етносу і розвитком словника кольоропозначень в цій мовній системі репрезентовано в наукових дослідженнях П. Кей, Т. Прістлі, Б. Берліна.

Постановка завдання. Мета розвідки полягає у виявленні національної специфіки символіки колорономену *синій*, у встановленні особливостей його функціонування як елементу культурного коду. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: дослідити сферу використання колорономену *синій* у символічному значенні; встановити його аксіологічні маркери; здійснити аналіз функціональних особливостей цього колорономену; розглянути моделі застосування лексеми *blue* в англійській фразеології.

Виклад основного матеріалу. В лінгвістичних розвідках встановлено, що будь-який колір характеризується триєдністю: може мати комунікативне, символічне й експресивне значення. Комунікативне значення репрезентує зв'язок між елементами і предметами природи. Кольорові комунікативні позначення є допоміжними операціями, які допомагають сприйняттю основного змісту. Символічне значення, яке набув колір на ранніх стадіях розвитку людства, виражається у виконанні пізнавальних функцій, прямо вказує на об'єкт, явище, предмет або сутність, виявляє додаткові відомості про його сутність.

Експресивне (виразне) значення передає певне почуття і викликає відповідні емоції. За теорією В. Кандинського, колірними гармонійними поєднаннями можна висловлювати всі емоції і передавати всі духовні цінності. Кожен колір має притаманну лише йому виразну цінність, якою можна передавати духовні переживання без зображення реальних предметів. В. Кандинський визнає духовність фарб, побудовану на колірному контрасті. При сприйнятті будь-якого кольору, на думку автора, в очі мають кидатися теплі і холодні, світлі й темні його тони [2].

Колірні символи різних епох і культур засвідчує, що символи кольорів досить реалістичні і в різних культурах подібні. Відмінності більше виявляються там, де кодова колірні символи

переважає. З розвитком суспільства, зі встановленням системності в мові нараховується безліч колірних символів. В різних народів колірні символи перетворювалися в систему мовного характеру. Головне в мові кольорів – смислове значення кольору, яке застосовується лише тоді, коли колірні знаки не вступають у комбінацію один з одним або коли колір виконує значення літерного символу. Для кольору характерні і низка функціональних характеристик: виконання називної, розрізнявальної та видільної функції.

Автор розглядає значення *синього* кольору, який містить референти *синій* і *блакитний*. У культурах народів світу спостерігається подвійне ставлення до нього. Символіка *синього* виходить з очевидного фізичного факту – синяви безхмарного неба. Як позитивний маркер він символізує небесну блакить, вічність, чистоту. За теорією Й. Іттена – художника, теоретика нового мистецтва – фарби природи впливають на формування почуття краси кольору і його гармонії. Дослідник кольору в мистецтві доводить, що *синій* як колір матеріального простору атмосфери – колір пасивний [1].

Синій, за висловленнями В. Кандинського – теоретика образотворчого мистецтва, російського художника – це небесний колір, який, занурюючись у чорне, набуває призывок нелюдської печалі. Чим синій світліше, тим він більш беззвучний, поки не перейде в стан безмовного спокою і не стане білим. Якщо *синій* колір представити музично, то він схожий на віолончель, цей колорономен, стаючи темнішим, нагадує звуки контрабаса, а в найглибшій і урочистій формі – низькі звуки органу [2].

В міфологічній свідомості небо завжди було житлом богів, духів предків, ангелів; звідси головний символ *синього* – божественність. Паралельні значення – таємничість, містицизм, святість, шляхетність та істинність, досконалість, правосуддя, доброта. *Синім* зображували предмети культу богів у Єгипті, Древній Греції та Римі (Зевс, Гера, Юпітер, Юнона), одяг первосвященника в Скинії.

Синій у християнській традиції – колір Небес, Вічної (небесної) Істини, вічності, віри і вірності, цнотливості, безсмертя, лояльності і правосуддя. Через важкодоступність природних пігментів *синій* колір у первісному мистецтві і в неписьменних народів був дуже рідкісним. Цікавим «побратимом» йому є колір *майя*, яскравий колір із бірюзовим відтінком. Він, на відміну від більшості природних барвників і пігментів, є стійкішим до впливу кислоти, вивітрювання, біохімічного розкладання.

Синій широко застосовувався в іконописі і живопису. Так, Ісус зображувався в синьому вбранні. *Синій і білий*, кольори Діви Марії як Цариці Небесної, символізують зустріч дівочої білизни і блакитної синяви Небес. До Діви Марії, одягненої в синій плащ, поетично звертаються як до блакитної лілії. Сині куполи в християнських храмах символізували небо, в храмах Давнього Єгипту стелі були також у синьому. Асоціюючись із нескінченністю, синій виступає в Європі символом віри, а в Китаї – символом безсмертя, освіченості, інтелекту і духовності. Зі спокоєм, любов'ю до бога, гармонією, непорочністю цей колір пов'язаний у Японії, із милосердям – в іудаїзмі, із мудрістю – в буддизмі. В середньовічній Європі *синій* був кольором одягу лицаря, який намагався засвідчити своїй дамі вірність у любові. Оскільки в європейській геральдиці цей колір – символ слави, то ордени й нагороди кріпилися на синіх стрічках як знак витязівства, переваги.

Цей колорономен є маркером і негативних ознак, що зумовлено, на думку дослідників, близькістю його до *чорного* – кольору смерті і зла. Слушним є твердження, що колір має психічний вплив на підсвідомість людини. Так, в німецькій лінгвокультурі він символізує невизначеність, неправду, обман, удавання, в Китаї – це колір злісних демонічних істот, в Японії – колір лиходіїв і дияволів, у мусульманській Індії – горя, жалоби. «Синя панчоха» – сполука, яка виникла у Венеції в XV столітті, – прізвисько жінки, яка займається наукою, а вираз «синя спідниця» в середньовічній Європі означав приналежність жінки до першої найдавнішої професії.

З аспектів психології *синьому* притаманний релаксуючий, гнітючий вплив на нервову систему, а при такому тривалому процесі цей колорономен може навіть викликати спад працездатності. Проте, як вважають психологи, чим темнішим стає *синій*, тим більше в ньому імплікується прагнення до нескінченності, чистоти.

Цей колорономен, який діє заспокійливо, а іноді навіть пригнічуючи, може позначати смуток і печаль, горе, тугу і нудьгу. У словниках з англійської мови знаходимо додаткові семи лексеми *blue*: «похмурий, меланхолійний»; «у подавленому настрої». Наприклад: «безнадійний, поганий», «мати пригнічений вигляд; бути безнадійним» – *to look blue*; «справи погані, справи гіршають» – *things look blue*. Наприклад, *the blues* – «відчуття печалі і втрати» (ймовірно, звідси і походить назва «Blues» – «меланхолійна музика, яка з'явилася на півдні Америки в XIX столітті»).

Як характеристика зовнішності людини *синій і блакитний* – позитивні кольори лише для кольору очей. В інших випадках – це кольори пороків, наркоманії, хворобливого стану від холоду, голоду, це колір побоїв, чогось вульгарного. Як свідчить матеріал, ці кольори характеризуються амбівалентністю конотацій: це найдосконаліший колір спектра і водночас колір смутку, самотності, горя.

Відомо, що кількісний ряд палітри кольорів у різних мовних системах не є однаковим. Варіативність символіки *синього* спектру є особливо показовою не лише з семантичного погляду, але й щодо пов'язаних із цими назвами конотацій навіть у близькоспоріднених мовах та інших мовних культурах. Як свідчать наукові розвідки, колорема *синій – блакитний* фіксуються не в усіх культурах. Попри те, що для української і російської мов спільним референційним прототипом є колір неба, все ж таки синонімічний ряд в українській мові складається із *голубий, блакитний*. У російській – лише *голубий*.

В італійській мові вони позначаються різними прикметниками: *azzurro* – *блакитний*, а *blu* – *синій*. У французькій мові існує лише одне слово для назви обох кольорів – *bleu*, яке найчастіше перекладається як «синій», а для уточнення відтінку вживаються допоміжні слова: *bleu clair* – «світло-синій або блакитний», *bleu foncé* – «темно-синій» [3, с. 142]. В англійській та німецькій мовах колорономінація для *синього і голубого* має один відповідник *bleu* (англ.) та *blau* (нім.). Для передачі відтінку можуть використовуватися складні деривати типу *dark blue* – «темно-блакитний» або словосполучення «*light blue*» – «світло-блакитний».

Лексема «blue» в англійській мові запозичена із французької, в якій з'явилася із середньовічнонімецької (давньоангл. форма – *blew, bleu*, в середньоангл. зустрічається як *blāw*). У середньовічнонімецькій *blāo* означає «синій», «посинілий», «синювато-сірий» [8, с. 53]. У Тлумачному словнику англійської мови лексема «blue» подається як «something that is the colour of a sky on a sunny day» [9, с. 144].

Сучасні міжкультурні комунікації істотно впливають на особливості адаптації колорономенів, а кольорові коди часто стають професійним або виробничим маркером. Наприклад, *the boys in blue* – «поліцейські», *the thin blue line* – «поліція»; *casque bleu – blue helmet – NATO soldier* – «блакитні каски, війська НАТО», *blues* – «службовці королівського кінногвардійського полку», *Royal Horse Guards* – «королівська кінна охорона», *to be a blue string* – «бути хорошим кухарем»; *a blue* – «недосвідчена людина, новобранець, рекрут».

Кольоропозначення можуть акумулювати в собі і суспільно значиму інформацію, яка утворює особливу ієрархічну систему. Так, в США синій колір використовується партією демократів, яка з 2010 року почала застосовувати синій логотип. Колірні символи іноді стають і політичним маркером. Наприклад, *a blue state* (U.S.) – «синій штат» – «штати в США, які традиційно підтримують демократичну партію»; *a blue* (U.K.) – партія торі; синій колір був «кольором партії регіонів в Україні» [4].

Синій колір використовується військовими: *the Blue Peter* – «британський морський прапор, який піднімають при виході з порту», *blue alert* – «ймовірна загроза повітряної безпеки», *blue jacket* – «матрос військового флоту». Синій є кольором партії торі (консерваторів), тому асоціюється з вірністю, постійністю, консервативністю: *true blue* – «людина, на яку можна покластися», *blue top principles* – «вірний принципам». Синій – прапор Організації Об'єднаних Націй, який є символом миру й надії. Цей колорономен є складником у дериваті терміну *blue washing*, який позначає відповідність корпорації нормам, встановленим ООН [4].

Синій / голубий асоціюється в свідомості англійців із королівською владою і шляхетним походженням: *blue blood* – «представники королівської родини або особи дуже високого походження». Цікавим є факт, що досить поширеною серед англійців асоціацією на слово *blue* є слово *ribbon*. Широку темно-синю стрічку (*blueribbon*) має Орден Підв'язки – вищий лицарський орден Британської корони, заснований у 1348 році Едуардом III. Отже, у британському менталітеті *блакитний* – колір королівський, шляхетний.

Колоратив *синій* входить до групи лексем із високим потенціалом фразеологічної активності. В російських фраземах (їх небагато: *синие мундиры*, *синяя птица*, *голубая кровь*) ця колорема зустрічається зі значенням «неприємність», «презирство». Аналогічно й в українській фразеосистемі. В англійській – їх значно більше, що зумовлено географічним положенням англійської держави та її кліматом: держава оточена морями. Звідси значна кількість сталих сполук, в яких *синій* символізує небо, море, паніку, песимізм, нудьгу, жорстокість: *the blue blanket*, *till all is blue*, *the boys in blue*.

Із колоревою *blue* побудовані в англійській фразеосистемі структурно-семантичні моделі стійких сполук. Як свідчить довідкова література, найбільшу кількість фразеологізмів становлять сполуки із колорономеном *black*, але наступними за частотністю вживання є фразеологічні одиниці,

складниками яких є колоронім *blue* типу *as blue as a badger* – «дуже посинілий», *like blue murder* – «дуже швидко», «з усіх сил, щосили».

Окремий об'єкт зацікавленості становлять англійські метонімічні фразеологічні одиниці, специфіка яких полягає у перенесенні назви з одного класу об'єктів або об'єкт, інший клас чи окремих предметів, який асоціюється з ним. Підгрунтям для фразем такого типу є синтагматичні, просторові, дієві та логічні відносини між різними категоріями, які стосуються дійсності, що знаходить відображення у свідомості людини.

Концептосфери кольорів охоплюють різноманітні матеріальні і духовні системи, серед яких найбільш представленими будуть «Флора», «Фауна», «Нежива природа: назви мінералів, металів, коштовних каменів», «Гастрономія», «Психосоматичний стан людини». Виділяють і колорономени, які вербалізують сферу соціальних стосунків. Враховуючи розподіл сталих сполук, запропонований Л. Соботович [6], фраземи із колорономеном *синій* автор пропонує розподіляти за певними лексико-семантичними групами:

1) номінації кольорової форми роду військ: *the boys in blue* – «форма поліцейських, моряків», «колір одягу федеральних військ»;

2) характеристичне позначення людини через елемент одягу: головні убори, прикраси: *blue bonnet* – «синій капелюх», шотландець; *the Cambridge blues*, *the light blues* – «кембріджські студенти на спортивних змаганнях»; *blue noses* – «сині носи», тобто «канадці з Нової Шотландії, які постійно замерзають через суворий клімат цієї канадської провінції»;

3) вербалізація концептів фізіологічних та емоційних станів людини:

а) психічного: нудьга, хандра, смуток – *a bit of blue sky* – промінь надії; меланхолія – *the blues*; похмура розмірковування – *blue study*; смуток, нудьга – *the blue devils*; переляк, панічний страх – *blue fear* та *blue funk*; сумувати, хандрити – *feel blue*;

б) фізичного: «біла гарячка» – *to drink till all's blue* «допитися до білої гарячки» і «біла гарячка» як друге значення; *the blue devils* похмура дивитися на речі – *see through blue glasses*; нудитися, хандрити, засмутитися, бути в пригніченому стані – *to be in the blues*, *to get the blues*, *to have a fit of blues*; наводити нудьгу на когось – *to give smb. the blues*; посиніти від гніву – *blue in the face*;

4) моральні якості людини: порядний, вірний, постійний – *true blue will never stain* – «порядна людина, яка ніколи не підведе», *true blue* – «вірна, постійна людина»;

5) певні життєві ситуації: «вкрай рідко, коли рак на горі свисне» – *once in a blue moon* – раптово, ні з того ні з сього, як грім серед ясного неба – *out of the blue*.

Спостерігається й метафоричне переосмислення стійких сполук із компонентом *blue* у таких виразах: *blue rose* – «блакитна роза, щось недосяжне», *blue cheese* – «сир рокфор», *blue of the plump* – «свіжість, краса». Як свідчить фактичний матеріал, цей ряд можна продовжити такими ілюстраціями: *to be in the blues*, *to drink till's all blue*, *a bit of blue sky*, *true blue*, *to see through blue glasses*, *a blue stocking*, *blue rose* тощо. Семантико-стилістичне оновлення відбувається й у фраземах, де колоронім *blue* не експлікує сему кольору, а увиразнює, підсилює значення самого фразеологізму: *to turn the air blue*, *to make the air blue* – «дуже ляяться; ляяти на всі заставки»; *by all that's blue!* – «хай йому чорт!»

Як слушно зазначає М. Скрєбкова, серед фразем, до складу яких входить компонент *blue*, є такі, в яких згадана лексема суттєво не впливає на загальне значення фраземи [5]. До таких виразів належать сполука *between the devil and the deep*

blue sea – «між двох вогнів», де колорема *blue* виконує лише функцію означення щодо іменника *sea*, та вираз *to get away with blue murder* – «залишитися непокараним», в якому *blue* є засобом підсилення емоційності та додаткового стилістичного забарвлення.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження засвідчило, що кожний народ по-різному аналізує й синтезує зовнішній світ, сприймає інформацію про колір на основі свого досвіду, національної культури та освіти. Всі кольоропозначення, зокрема і колоронім *синій* як історично мінливі елементи культурних кодів не статичні, піддаються безлічі трансформацій, вбирають в себе як конкретні, так і абстрактні значення. Але основні хроматичні й ахроматичні кольори в більшості європейських народів можуть символізувати тотожні реалії.

Перспективною автор вважає подальшу роботу в цьому напрямі, зокрема у виявленні символічної багатоплановості кольоропозначень як засобів експлікації менталітету, в дослідженні їх лексико-семантичних особливостей, які допомагають визначити національно-культурну специфіку мовних і мовленнєвих засобів.

Список літератури:

1. Іттен Йоханнес. Искусство цвета. М. : Издатель Д. Аронов, 2000. 96 с.
2. Кандинский В. Избранные труды по теории искусства в двух томах / Ред. коллегия и сост. Б. Автономова, Д. В. Арабянова, В. С. Турчин, 2001.
3. Лиходкина И. А. Отражение эмоций и качеств человека с помощью цветовых ассоциаций. Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов. № 1 (67), 2017. Ч. 2. С. 138–143.
4. Новиков Ф. Н. Цветообозначения как структурно-упорядоченные исторически изменчивые элементы культурного кода. Вестник РУДН, Серия «Теория языка». Семиотика. Семантика. 2013, № 2. С. 26–31.
5. Скрєбкова М. А. Семантико-лексичні особливості фразеологізмів, що містять назви кольорів у сучасній англійській мові [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.regi.rovno.ua/>.
6. Соботович Л. А. Семантичні особливості фразеологічних одиниць з елементом колоронімом у британському варіанті англійської мови. Острог, 2019. 5 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://naub.ua.edu.ua/>.
7. A Concise Etymological Dictionary of the English Language. Bytherev. Walter W. Skeat. N.Y., 1963. 347 p.
8. English Language Dictionary. L.&Glasgow: Collins COBUILD, 1992. 1703 p.

Topchy O. Yu. NATIONAL SPECIFICATION OF SYMBOLISM OF COLOR NOMINATION *BLUE*

The article is devoted to the study of the phenomenon of color, which is one of the main categories of culture, retaining unique information about the identity of the historical path of the people, the interaction of different ethnic traditions, the peculiarities of the artistic vision of the world. In linguistic science, the tokens of the marking colors are considered from two perspectives: principle and shades. Accordingly, in the language system of color finds expression in colorations vocabulary in color color designation and color nominations. Color symbolism of different eras and cultures, which, along with non-symbolic meaning and contains symbolic values, shows that the colors symbols are enough real and in different cultures they are alike.

The purpose of investigation is the detection of the national peculiarities of the symbolism of the basic color name blue, identify the specifics of its functioning as part of a cultural code. In linguistics, the symbolism of the color is represented in mutual connection with psychic and psychological components that reflect mood,

mental state, reality and event situationalism. The special attention in the research is given to the semantic diversity of symbolism to color nomination blue, which has close connection with psychological perception, and with numerous cross-cultural differences regarding the events in the life of mankind.

In the cultures of the peoples of the world there is an ambivalent attitude towards color nomination blue. As a positive token, it symbolizes heavenly blue, eternity, purity, as a negative – can indicate sadness and sorrow, grief, melancholy and boredom. The variability of the symbolism of the blue spectrum is especially revealing, not only from the semantic point of view, but also associated with these names connotations as in closely related languages and other language cultures. Color nomination blue is often a professional marker or a token can accumulate and socially valuable information. In English it is part of a group of lexemes with a high potential phraseological activity. In our opinion, revealing of the symbolic diversity of color symbols, the study of their lexical-semantic features which define language national-cultural specificity and resources are perspective themes for further investigation.

Key words: *symbolism, color designation, concept, national specificity, color nomination, phrase, linguoculturology.*